

Streszczenie

Głównym celem niniejszej rozprawy *Obrzędowość cyklu życia (narodziny i śmierć) polskiej wspólnoty w Wierszynie na Syberii w warunkach wielokulturowości* była kompleksowa analiza obrzędów związanych z narodzinami i śmiercią wśród Polaków zamieszkujących wieś Wierszyna na Syberii (obwód irkucki), funkcjonujących w warunkach wieloetniczności i wielowyznaniowości. Na podstawie materiałów terenowych, m.in. w postaci tekstów folklorystycznych, dokumentów biograficznych, wywiadów, wideo- i fotodokumentacji, zidentyfikowano i opisano kluczowe elementy obrzędów narodzin i pogrzebu charakterystycznych dla społeczności Wierszyny. Jednocześnie podjęto próbę określenia kierunków i uwarunkowań transformacji tych praktyk obrzędowych na różnych etapach historycznych.

Struktura obrzędu narodzin w tej pracy jest interpretowana w sposób rozszerzony i obejmuje okres od momentu poczęcia dziecka do ukończenia przez nie pierwszego roku życia. Takie podejście pozwoliło mi uwzględnić zarówno biologiczne, jak i społeczne oraz kulturowe aspekty oczekiwania na dziecko, porodu, wczesnego niemowlęstwa i inicjacji noworodka w środowisku społeczno-kulturowym. Struktura obrzędu pogrzebowego obejmuje cały towarzyszący mu kontekst społeczno-kulturowy: proces umierania, moment śmierci, rytuały przygotowania do pogrzebu, pożegnania, pogrzeby i praktyki upamiętniające (częste i kalendarzowe upamiętnienia). Pozwoliło mi to zbadać nie tylko fizjologiczne i prawne aspekty śmierci, ale także sposoby jej rozumienia i przeżywania we wspólnocie. W celu przeanalizowania obrzędów cyklu życia w tym badaniu, wyróżniliśmy trzy okresy chronologiczne: czas od początku formowania się wsi Wierszyna (od 1910 r.), z równoległym porównaniem z podobnymi obrzędami, które istniały na terenie historycznej Polski, okres sowiecki i okres postsowiecki (od lat 90. do chwili obecnej). Podział ten pozwolił prześledzić transformacje praktyki rytualnej w zależności od zmian społeczno-politycznych i kulturowych w regionie.

W niniejszej rozprawie doktorskiej zastosowano podejście interdyscyplinarne, obejmujące kilka obszarów badawczych, w szczególności folklorystykę, literaturoznawstwo oraz antropologię kulturową. Pomocniczo wykorzystano również ustalenia z zakresu etnolingwistyki, historii kultury oraz religioznawstwa – ze szczególnym uwzględnieniem tradycji katolickiej, prawosławnej oraz szamanistycznej.

Tak szerokie ujęcie metodologiczne umożliwia kompleksowe ujęcie badanego zagadnienia oraz uwzględnienie jego wieloaspektowego charakteru.

Materiał folklorystyczny jest uważany za kluczowy nośnik pamięci zbiorowej i lokalnej tożsamości, odzwierciedlający nie tylko elementy tradycyjnego światopoglądu, ale także reakcje społeczności na zmiany historyczne, procesy migracyjne i kontakty kulturowe, dlatego badanie opiera się na folklorystycznych tekstach ustnych zarejestrowanych przede wszystkim podczas moich etnograficznych badań terenowych w Wierszynie, sąsiednich wioskach, które wchodziły w skład Wierszyny – Naszata, Honzój, Todoboł i sąsiednia odrębna wioska Dundaj. W trakcie gromadzenia materiału przeprowadziłam 61 wywiadów z osobami urodzonymi w latach 1929-2004. Większość z nich należy do potomków polskich osadników we wsi Wierszyna, ale kilka wywiadów zrealizowałam wśród rosyjskich mieszkańców wsi Wierszyna (Naszata, Honzój i Todoboł) oraz w społeczności Buriatów Szarałdajskich, mieszkających we wsi Dundaj. Cztery wywiady miały charakter ekspercki i zostały przeprowadzone z przedstawicielami wspólnot religijnych. Dwa - z księżmi katolickimi, z których jeden jest czynnym duchownym pełniącym posługę w kościele we wsi Wierszyna, a drugi - byłym proboszczem tej świątyni, który pełnił posługę od początku lat 90. Pozostałe dwa wywiady przeprowadziłam z prawosławnym księdzem oraz szamanem praktykującym wśród Buriatów Szarałdajskich, co pozwoliło mi na porównawcze zrozumienie systemów religijnych i rytualnych różnych tradycji w badanych przeze mnie społecznościach. Nagrania zostały wykonane głównie w gwarze wierzyńskiej (małopolska gwara z naleciłościami z języka rosyjskiego), dlatego znaczna część korpusu wymagała analizy językowej i tłumaczenia z późniejszą interpretacją w kontekście kulturowym.

W pierwszym rozdziale *Teoretyczne aspekty badania* został uzasadniony wybór tematu, wyznaczony podmiot i przedmiot badań, a także ich cel i zadania. Omówiony został także obecny stan badań w zakresie obrzędowości Wierszyny. Przedstawione zostały podstawy teoretyczne i metodologiczne badania, jego baza empiryczna oraz nowatorstwo naukowe, znaczenie teoretyczne i praktyczne uzyskanych wyników. W tej części zawarty został również przegląd najważniejszych prac z zakresu rytuałów cyklu życia, które zostały wykorzystane w tej pracy. Wyznaczona została baza źródłowa badania, a rozdział kończy się wprowadzeniem do problematyki rytuałów cyklu życia.

Treść drugiego rozdziału, zatytułowanego *Historyczne tło lokalnych społeczności*, obejmuje dwie sekcje, z których każda poświęcona jest analizie historycznego i kulturowego kontekstu jednej z badanych grup etniczno-lokalnych. Pierwsza sekcja koncentruje się na rozwoju historycznym, cechach kulturowych oraz organizacji

społecznej mieszkańców Wierszyny. Druga natomiast poświęcona jest analizie tradycyjnej kultury oraz dziejów Buriatów Szarałdajskich – jednej z podgrup Buriatów zamieszkujących badany region – z którymi społeczność Wierszyny współegzystuje od momentu założenia wsi.

Trzeci rozdział, zatytułowany *Zwyczaj i obrzędy związane z porodem*, składa się z pięciu podrozdziałów, które w sposób systematyczny omawiają główne etapy oraz praktyki rytualne towarzyszące narodzinom dziecka w badanych społecznościach lokalnych. Pierwszy podrozdział poświęcony jest przekonaniom związanym z okresem ciąży oraz praktykom mającym na celu ochronę kobiety ciężarnej i jej nienarodzonego dziecka. W drugim podrozdziale analizie poddaje przebieg porodu oraz różnorodne formy opieki położniczej. Trzeci podrozdział obejmuje okres poporodowy, ze szczególnym uwzględnieniem działań o charakterze ochronnym i naprawczym, podejmowanych wobec matki i noworodka. Włączanie dziecka do wspólnoty społeczno-kulturowej, ze szczególnym uwzględnieniem obrzędów chrztu poświęcony w czwartym podrozdziale. Rozdział zamyka piąta sekcja, poświęcona tradycyjnym praktykom nadawania imion. Przedstawiono w niej imiona funkcjonujące w badanych społecznościach, zasady ich doboru, symbolikę oraz związki z kontekstami religijnymi i kulturowymi.

Rozdział czwarty, zatytułowany *Zwyczaj i rytuały pogrzebowe oraz upamiętniające*, obejmuje cztery sekcje, z których każda analizuje kluczowe elementy tradycyjnych obrzędów pogrzebowych i praktyk upamiętniania zmarłych w badanych społecznościach. Pierwszy podrozdział poświęcony jest cmentarzowi w Wierszynie, jego organizacji przestrzennej i symbolice, a także cmentarzom rodowym Buriatów, które odzwierciedlają zróżnicowanie etniczne, konfesyjne i kulturowe w postrzeganiu miejsca pochówku. Drugi podrozdział koncentruje się na rytuałach wykonywanych przed dniem pogrzebu, w tym na przygotowaniu ciała zmarłego, obrzędach pożegnalnych oraz praktykach towarzyszenia duszy. Czynności podejmowane w dniu pogrzebu, uwzględniając strukturę rytuału, jego uczestników oraz symbolikę pożegnania ze zmarłym są analizowane w trzecim podrozdziale. Czwarty, końcowy podrozdział poświęcony jest praktykom upamiętniania – zarówno tym realizowanym bezpośrednio po pogrzebie, jak i w dłuższej perspektywie czasowej. Omówiono tu obchody kalendarzowe, indywidualne formy pamięci o zmarłych oraz przemiany tradycyjnych form upamiętnienia w kontekście współczesnym.

W zakończeniu zostało dokonane podsumowanie najważniejszych wniosków z poszczególnych części pracy, a także podjęta została próba wskazania możliwych aktywności, jakie wierszyńska społeczność może podejmować w celu zachowania polskiej

obrzędowości w obcym otoczeniu. Przedstawione zostały także rozważania dotyczące zakresu wpływów rosyjskich i buriackich oraz na temat przyszłych losów polskiej enklawy.

29 maja 2025
Evelina Vizhentseva